

Media w światach dystopicznych

Krzysztof Gajewski
Instytut Badań Literackich PAN

Kraków, 26 marca 2015

Spis treści

Definicje

R.U.R

Brave New World

1984

Definicije

Utopia

- utopia (gr. ou – nie lub eu – dobry, τόπος – miejsce)
- utopia i Utopia
- cechy genologiczne
 - opisują działania zrytualizowane
 - działań owe są racjonalne, co zostaje odkryte przez mieszkańca Utopii¹
- dwa typy
 1. utopie eskapistyczne (L. Mumford: u. ucieczki)
 2. utopie heroiczne² (L. Mumford: u. rekonstrukcji) — zawierają wykładniki perswazyjne

¹Northrop Frye, *Varieties of Literary Utopias*, w: F. E. Manuel (red.), *Utopias and Utopian Thought*, Boston 1967, za: J. Szacki, *Spotkania z utopią*, Warszawa 1980, s. 13.

²Szacki, dz. cyt., s. 48.

Utopia a dystopia

- dystopia (gr. dys – zły; tópos – miejsce)
- utopia a dystopia
 - utopia — nadzieja
 - dystopia — przerażenie (*fear appeal*³)

³Rob McAlear, The Value of Fear: Toward a Rhetorical Model of Dystopia, „Interdisciplinary Humanities”. Fall 2010, Vol. 27 Issue 2, s. 24.

- dystopia a antyutopia
 - dystopia — nawołuje do zmiany politycznej (progresywna)
 - antyutopia — przestrzega przed zmianą (konserwatywna)⁴
- cienka granica między utopią a antyutopią
- *Państwo* Platona — utopia czy antyutopia?

⁴McAlear, dz. cyt., s. 30

Nowe media wg Lwa Manovicha

- 1. „witryny WWW, wirtualne światy, wirtualna rzeczywistość, multimedia, gry komputerowe, interaktywne instalacje, animacje komputerowe, cyfrowe wideo, kino i interfejs człowiek-komputer”⁵
- 2. „nowe media są wynikiem przecięcia się dwu odrębnych procesów: historii technik obliczeniowych i historii technologii medialnych”⁶
- „Nowy” to pojęcie względne; „nowe media” jako określenie ponadhistoryczne

⁵Lev Manovich, Język nowych mediów, przeł. P. Cypryański, Warszawa 2006, s. 65

⁶Lev Manovich, dz. cyt., s. 82

Klasy mediów w światach fikcyjnych

1. media tradycyjne (pismo, druk)
2. nowe media (kino, telewizja, komputery)
3. media fikcyjne (czuciofilm, teleekran)

Technologia definiująca (Jay David Bolter)

„redefiniuje nasz stosunek do przyrody (...) przypomina szkło powiększające, które skupia i ogniskuje pozornie rozproszone w danej kulturze idee w jeden jasny, niekiedy przenikliwy promień”⁷

- starożytność — wrzeciono, koło garncarskie
- średniowiecze — zegar mechaniczny
- wiek XVIII i XIX — maszyna parowa
- wiek XX — komputer cyfrowy

⁷Jay David Bolter, Człowiek Turinga. Kultura Zachodu w wieku komputera, przeł. T. Goban-Klas, Warszawa 1990, s. 39.

R.U.R

Karel Čapek, *R.U.R* (1920)

1. media tradycyjne: list
2. nowe media: telegraf, telefon (Tom Standage, *The Victorian Internet*)
3. technologia definiująca: taśma montażowa, robotyka

Rossum's Universal Robots

W każdej takiej miazarce przygotowuje się jednorazowo materiał na tysiąc Robotów. Potem w osobnych kadziach wyrabia się wątroby, mózgi, i tak dalej, i tak dalej. (...) na specjalne wrzeczona nawija się całe kilometry jelit. Dalej mamy halę montażową, gdzie wszystko to łączymy w całość, no, wie pani, tak jak w fabryce samochodów. (R.U.R, s. 25)

Brave New World

Aldous Huxley, *Nowy wspaniały świat* (1932)

1. media tradycyjne: książka drukowana
2. nowe media: kino, telewizja
3. media fikcyjne: hipnopedia, czuciofilm
4. technologia definiująca: taśma montażowa (fordyzm)

Hipnopedia

- nauka podczas snu
- „kształcenie moralne”
- *Dzieci alfy noszą odzież szarą. Pracują dużo ciężiej niż my, bo są tak strasznie, strasznie mądre. Naprawdę ogromnie się cieszę, że jestem beta, bo nie muszę tak ciężko pracować. A poza tym jesteśmy o wiele lepsze niż gammy i delty (Huxley: 29)*

Czuciofilmy (*feelies*)

- Lenina występuje w Dzienniku Czuciowizyjnym, dlatego
„niezliczone miliony mieszkańców planety mogły ją poznać wzrokiem, słuchem i dotykiem” (Huxley: 157)
- *„To doznanie na wargach! Uniósł dłoń do ust; łaskotanie ustało; opuścił dłoń na metalowe guzy; pojawiło się znowu (. . .) stereoskopowe wargi złączyły się ponownie, i raz jeszcze twarzowe sfery erogenne sześciu tysięcy widzów „Alhambry” dotknęła nieznośna wprost, galwaniczna rozkosz.” (Huxley: 159)*
- zmysły a umysł: „fabuła filmu była nadzwyczaj prosta”

Seans pachnącej muzyki

- *„Organ węchowy grał uroczo odświeżające capriccio ziołowe, tocząc pasażę tymianku i lawendy, rozmarynu, bazylii, mirtu, estragonu; szereg odważnych modulacji w tonacji korzennej aż po ambrę; potem powolny powrót przez drzewo sandałowe, kamforę, cedr i świeże siano (od czasu do czasu delikatny dysonans – powiew zapachu sosu nerkowego, leciutki domysł woni świńskiego gnoju) do prostych aromatów, od których utwór się rozpoczął. Gaśło ostatnie tymiankowe tchnienie” (Huxley: 158)*

Odbiornik telewizyjny w Szpitalu Umierających

- „*Tam i sam po kwadracie oświetlonego szkła bezgłośnie przebiegały małe figurki, niczym ryby w akwarium – milczący, lecz pełni żywotności mieszkańcy innego świata*” (Huxley: 158)
- brak fonii

Książka drukowana

- dzieci są zniechęcane do lektury przy pomocy „warunkowania neopawłowskiego” (Huxley: 50)
- „Romeo i Julia” spotyka się z niezrozumieniem
 - „Musisz doznawać bólu i trosk, inaczej nie stworzysz tekstów prawdziwie dobrych, przesywających jak promienie Roentgena” (Huxley: 158)
 - „Nie można produkować aut nie mając stali, nie można stworzyć tragedii bez społecznej niestabilności” (Huxley: 210)

1984

George Orwell, *Rok 1984* (1949)

1. media tradycyjne: pismo, druk
2. nowe media: kino, telewizja, nowomowa
3. media fikcyjne: teleekran, luka pamięci
4. technologia definiująca: teleekran

Nowomowa

*„nadrzędnym celem nowomowy jest zawężanie zakresu myślenia (...) myślozbrodnia stanie się fizycznie niemożliwa, gdyż zabraknie słów, żeby ją popełnić”
(Orwell: 40)*

Nowomowa — eliminacja wieloznaczności, nieregularności, redundancji⁸

- *Słowo „wolny” mogło występować jedynie w kontekstach typu: „Pies jest wolny od pcheł”, zaś frazy „wolny politycznie” lub „wolny intelektualnie” utraciły sens (Orwell: 207-208).*
- *„czasownik krwawić nie występował w nowomowie. Jego miejsce zająć neologizm krewać. (...) Wyeliminowano (...) słowo ciąć, gdyż sens ten oddawał czasownik nóżać, mający za punkt wyjścia rzeczownik nóż.” (Orwell: 209-210)*

⁸Mirostawa Marody, *Język propagandy i typy jego odbioru*, Warszawa 1984; Michał Głowiński, *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1990.

Teleekran

- „*podłużna metalowa płyta przypominająca matowe lustro*” (Orwell: 5)
- „*Teleekran służył równocześnie za odbiornik i nadajnik, dostatecznie czuły, żeby wychwycić każdy dźwięk głośniejszy od zniżonego szeptu; co więcej, jak długo Winston pozostawał w zasięgu metalowej płyty, był nie tylko słyszalny, lecz także widoczny*” (Orwell: 6)

Teleekran — medium dwukierunkowe

- prototyp globalnej sieci komputerowej

„Winston nastawił tarczę teleekranu na „stare numery” i zamówił właściwe egzemplarze „The Times”” (Orwell: 31)

- wirtualny klub fitness

„– Smith! – wrzasnął jędzowaty głos z teleekranu – 6079 Smith W.! Tak, wy! Proszę schylić się niżej! Stać was na więcej towarzyszu! Nie staracie się! Niżej! Właśnie, towarzyszu, już lepiej!” (Orwell: 29)

Luki pamięci

- *Kiedy jakiś dokument należało zniszczyć lub gdy spostrzegło się na ziemi skrawek papieru, niemal odruchowo unosiło się klapę najbliższej luki pamięci i wrzucało skrawek do środka, gdzie natychmiast porywał go strumień ciepłego powietrza i unosił w stronę ogromnych pieców ukrytych w trzewiach budynku” (Orwell : 30)*
- *„W całym budynku znajdowały się tysiące podobnych szpar” (Orwell : 30)*
- „right to be forgotten”

Departament Literatury

- produkcja powieściowa

*„kalejdoskopy używane do „wypełniania”
fabularnych zarysów powieści” (Orwell: 77),*

- teksty popularnych piosenek

*„bez absolutnie niczyjego udziału, układała maszyna
zwana wersyfikatorem” (Orwell: 100)*

„przesycenie medialne”

- mikrofony w lesie
- *„Wyjął z kieszeni dwudziestopięciocentówkę. Na niej również, wyraźnymi, małąkami literkami wypisano te same hasła; rewers zdobiło oblicze Wielkiego Brata. Nawet z monety jego oczy śledziły każdy ruch.” (Orwell: 22)*

- prognozy przyszłości to ekstrapolacja terażniejszości
- im utwór późniejszy, tym bardziej nasycony medialnie